

Oosterhout.

Den 22^{en} Februari 1896 bezocht ik de gemeente Oosterhout. Te 7.28 uit den Bosch vertrokken, kwam ik te 8.21 te Gilze-Rijen, waar ik een rijtuig vond, dat mij naar Oosterhout bracht. Ik had dezen weg gekozen, om op die wijze meer van de gemeente te zien, en niet tweemaal den weg Oosterhout te rijden. - Omstreeks half tien kwam ik op het gemeentehuis (± 15 minuten vroeger dan ik geannonceerd had) en vond daar de twee wethouders en den secretaris; de burgemeester kwam een oogenblik later en maakte natuurlijk duizend excuses. - De harmonie stond voor het gemeentehuis en bracht eene serenade. - Tot half elf onderhield ik mij met het dagelijksch bestuur, waarna ik eene vrij druk bezochte audientie gaf; vooral de geestelijkheid van daar was sterk vertegenwoordigd. - Na de audientie reed ik met B. en W. een toer door en om de gemeente en bezocht ik het historische klooster St. Catharinadal, alwaar een beroemde „proostenzaal“ is; de Norbertinessen in dit klooster hebben steeds de bescherming van de Oranjes genoten, door dat Odilia van Nassau van 1463 tot 1475 in dat klooster religieuse was. - In de „proostenzaal“ vindt men eene doorlopende reeks schilderijen, voorstellende de verschillende proosten van af de oprichting van het klooster, tot op heden; ook een portret van de bovengenoemde Odilia van Nassau. - Verder nog een oude schilderij, betrekking hebbende op de bruidsvaarten. Bijzondere meubels zijn er volstrekt niet; geen blindpaard kan er kwaad doen; een steenen vloer van roode plaveizen. - De tegenwoordige proost, een oud afgeleefd man, ontving mij; hij droeg een gouden kruis, bezet met diamanten, door Amalia van Solms, echtgenote van Prins Frederik Hendrik, omstreeks 1660 aan den toenmaligen proost B. Ouyt geschonken.

Ik ontmoette de priorin, de superiorin en de oudste non; alle drie natuurlijk achter de tralies; alleen de Koning heeft het recht, om het heele klooster te zien; Wijlen Koning Willem III maakte eens van zijne bevoegdheid gebruik,

Oosterhoek.

gebruik, en bezocht het heele klooster. - Als herinnering aan mijn bezoek kreeg ik een boekje: *Geschiedkundige bijdragen betreffende het Norbertinesen klooster van St. Catharinadal.* - door van der Sijwa. -

Om 12 uur ontkeet ik bij den burgemeester met de wethouders en het Statenlid Flick; het Statenlid Mr. Smits was dien dag afwezig wegens de begrafenis zijner tante, sterfoude van Abisko te Breda. -

Na het ontbijt reed ik met B. en W. naar „den Hout“, en van daar terug naar het Gemeentehuis; daar nam ik van de Heeren omstreeks 2 uur afscheid, om mij naar Feteringen te begeven.

De Kuiderstoomtram maatschappij (directeur Loder, president Commissaris Hamiltor) had mij een extra tram aangeboden, van uit Geertswijdenberg of van uit Breda, naar mijne vertrekking; ik had voor het beleefde aanbod bedankt.

Den 3 juni 1900 ontmoette ik aan een diner ten huize mijner schoonouders Pm van Epstlein, bij verbeelde mij, dat hij veel last ondervond bij het innen der tienden. Hij had het tiendrecht gekocht voor f 85.000 omstreeks 1890. In 1893 kwam Staalstra te Breda lezen om de boeren aan te zetten de tienden te weigeren; toen was er feitelijk verzet geweest; later wilden de boeren niet betalen; nu betalen zij weer, maar boden noch meer dan $\frac{1}{3}$ van de waarde, en zelfs tengevolge van het dringen van den Christelijken Boerenband, Afdeling den Hout; die Boerenband heeft, tengevolge van zijne onchristelijke houding, geen adviseur; de p. bestuur is op de hand van Pm van Epstlein.

Den 13 september 1900 kwam ik weer in de gemeente. De raadsleden waren over de heele gemeente verspreid: 10 (onder wie de wethouders) in de kern; 1 te Dorst; 2 in den Hout; 2 te Oostind. Deze verdeling komt vrij wel overeen met de werkelijke bevolking, zooals deze verspreid woont over de heele gemeente. -

De openbare scholen staan: 1 voor gewoon en 1 voor uitgebreid lager

Oosterhoek.

onderwijs in de kern; 1 te Dorst; 1 op het Oostind en 1 op den Hout. - Als leerplicht wordt ingevoerd, dan zal dat aan de gemeente veel geld kosten, zoovel meer het verplicht inrichten van schoolboeken, als door uitbreiding van het onderwijzend personeel.

Er is een bijzondere zusterschool met 430 kinderen, en een in 1899 opgerichte fraters school met 40 kinderen; men hooft meer, dat die fraters school zich zal uitbreiden, zelfs ten bate van de gemeente finantien. -

Oosterhoek heeft een eigen reuarts aangeseld voor f 500; de gemeenten Dongen, Kraansdijk, 's Graevenmoer en Made betalen te samen aan Oosterhoek terug f 150.

Te Oosterhoek is een begraafplaats voor Israëlieten uit de omliggende gemeenten; er is te O. nog een Smallditsch ~~synagoga~~ huis van dien aard; de overige joden hebben de gemeente met den woon verlaten.

De levering van medicamenten voor de armen wordt door B. en W. ~~reeds~~ jaarlijks aanberaad; voor eenige jaren kostte ieder recept f 0.75; voor twee jaren werd dat f 0.35 en thans is het f 0.25.

De buitensleden van den Raad schouwen de waterleidingen en waarden van B. en W. als heel noodig in.

De verordening op het venten (niet venten zonder vergunning van B. en W.) wordt door de rechterlijke macht gehandhaafd. -

Op mijne audientie verscheenen beambten met griffier (van Aldemul met v. Nispen); zij hadden niets bijzonders te vertellen. - Daarna de statenleden Diek en Mr. Smits; deze laatste opperde het denkbeeld, dat alle gasfabrieken in Noord-Brabant zich zouden vereenigen tot de benaaming van een behuizen technisch adviseur; deze kon dan het technische gedeelte der gasfabrieken controleren, iets, waarvoor de gemeentebesturen niet in staat waren; men kan gewoonlijk niet veel meer doen, dan de rekening van den directeur nakijken, maar bijv. controleren of er valdaende gas uit de kolen gehaald wordt, of de leer behoort te bereid was, enz. Men kan niet. Men zou zich dan ook kunnen vereenigen tot oprichting van eenen aankoop van steenkolen, en allicht betere prijzen bedingen. Smits zou willen, dat ik voor dat denkbeeld propaganda maakte.

Er waren te Oosterhoek vier heeren Smits: a het Statenlid, directeur der suikerfabriek, b Jan, brasser, verloofd met Juffrouw Hoare, c de van Merrouw Laken, d Frans, medebrasser; e een student te Amsterdam. Jan en Frans gaven een steenkolenbrasserij oprieten omdat het gewone bier niet meer gedronken wordt. -

Oosterhout.

De margarinefabriek van Verschuren (te Tubbergen en te Oosterhout) wordt voortdurend uitgebreid. Te Oosterhout wonen er 180 menschen; deze worden goed betaald; op leen zedelijke opdrag worden door patroon streng getit.

De burgemeester verbeij mij te cultijven; ik bedankte.

Den 21 Juni 1904 kwam ik weer in Oosterhout; van uit Breda bezocht ik dienselfden dag nog de gemeenten Terheijden en Teteringen.

Ik werd ontvangen door den burgemeester met den wethouder van der Meulen; de wethouder Sieck is op reis.

Ik verleende audientie aan den kantoorleider Broomeker, aan Wm van Oldenul, aan den majoor commandant der d.d. Schutterij (den Heer Heerten), aan de Statenleden Sieck en Smits; ten aan het uitvoerende Comité der landbouw tentoonstelling 1904, de Heeren Travaglini en Brechen. Deze laatste Heeren kwamen steun vragen voor hunne tentoonstelling. —

Van B. en W. vernam ik, dat het minste soort volk woont te Voorbeide en Bosch; dat is een apart soort menschen, afstammelingen van een soort Zigeuners, dat die vroeger geen eigenlijke woningen hadden; zij vermengen zich niet met de overige bevolking.

Door de verplaatsing van de suikerfabriek van Graenen dijk naar Oud Beerland leed Oosterhout een gewichtig verlies; ook de bevolking ging achteruit, door dat er nog al eenige huishoudens brede gingen.

Er is in de kerk maar eene parochie kerk; eigenlijk veel te weinig; de kerk is bovendien veel te klein. Als hulp kerk doet de kapel der Jesuiten dienst; deze trekt sterk. Superior is de Heer Prinsen, een broeder van het eerste Kamerlid.

Ik gaf B. en W. sterk in overweging om het onderhoud der waterleidingen ten laste der gemeente te nemen; de Heeren volden daarin niet veel voor!

Men klaagt zeer over de wijze, waarop Dr van Kiebergen de geneeskundige armenpraktijk waarneemt. Men weet blijkbaar niet goed, hoe men den man krijgt zal raken.

Oosterhout.

Den 11 Juli 1904 kwam ik weer in Oosterhout. Over hondenquaastie hoort men nu niet meer; de gemeente zou gaarne de honden nog in 1904 afkappen, maar kan dat niet gedaan krijgen; de boerenbond ~~was~~ staat de menschen op en vraagt veel geld; de gunstige kooplijzen in geval van afkapp van 1 Januari 1904 zullen voor geene berekening voorbij gaan.

Chirurgie verarts: Klabbehen, die groot vertrouwen genoot, ging naar Viermondt; hij werkte zeer goedkoop; maakt het daardoor moeilijker voor een opvolger. Ik heb H. en W. gewaar schuurd, dat, wanneer er een verarts benoemd werd, die niet buiten Oosterhout mocht practiseren, en geene benoeming tot provinciaal verarts zou kunnen volgen; men was dan de f300 van de provincie kwijt.

Er woont nog een Jood in Oosterhout, een 87 jarig man, met een Israëlietische huishoudster. —

Oude v. Kiebergen is nog armen doctor; hij heeft een zoon, arts, die voor hem het werk doet; B. en W. zijn nu zeer bereid.

levering medicamenten wordt nog aanbesteed; er zijn echter slechts twee apothekers, en die zijn het samen eens; dat aanbesteden helpt dus niet veel.

De toestand van de armenkas is niet bijzonder gunstig, en groot zeker niet vooruit. De verschillende industrieën hebben wel waare bloei niet; de brauwery van de Heer Smits heeft geestigen dividend. — Gedwongen vervalvering bestaat gelukkig niet; broods ge. brek wordt weinig of niet geleden.

Gasfabriek sterk uitgebreid in afgelopen jaar; men verwacht uitstekende financiële resultaten.

Brandweer is vrijwillig; men kan echter niet genoeg vrijwilligers krijgen.

Er is een aanklage om concessie voor drinkwaterleiding; men weet niet, of het iets geven zal.

Met Wilhelminahonoraal wordt nu niet begonnen. Het schijnt, dat er nog een wijziging moet komen in de richting Oosterhout Breda, zoo men de althans B en W.

Vietliggenstaande het Reglement op de waterleidingen,

Oosterhout.

laat men in Oosterhout het heel aan de oude spoor-
lijnen, laat men de gelanders wezen en komen
N en W. schouwen veren!

N. en W. gaamen mij den indruk van aarts conser-
vatie te zijn.

De ter mijne audientie verscheenen heeren hadden
niets bijzonders te vertellen. — De burgemeester had
mij ten eten geverraagd, voor welke invitatie ik bedankte

Den 26 October 1911 kwam ik weer in Oosterhout; van het
hotel de Kroon te Breda reed ik er per auto heen; ik bezocht later nog
de fabrieken en Dongen, en keerde van daar naan via Oos-
terhout naar Breda terug.

De burgemeester was met kennisgeving afwezig; hij moest
een aan Tom Berchel te ziele begraaven.

Mr. J. H. Smits had mij te ontbijten gevraagd; ik bedankte,
om ghr van Grotenhuis niet te storen, die mij vraegde te dejeuneren,
te dineren gevraagd had, voor welke invitatie ik geen gebruik
gemaakt had; nu wilde ik niet, bij den diens afwezigheid, in
Oosterhout gaan ontbijten bij Mr. Smits. —

Ik heb welhouderes Biege en Schets onderliedde ik mij zoo goed
mogelijk; ik ging met de Heeren het Wilhelmina kanaal inoopen,
schouwde men, dat het ook aan den Koningsdijk gereed is; daar
vond ik den ingenieur Schuller tot Breda; deze leidde mij
land; we wandelden langs de aanloop plaats, alwaar een schip
met hout lang te loopen, voor een houtwal fabriek te Oosterhout;
aan dat een schip, aan die zine lading, verdiende de fabriek
f 100. — door dat het van den nieuwen bevalering had een
men gebruik maken. — We wandelden over de cement
bevalering = de grootste spanning in Nederland van
cement beton, nl 30 Meier en keerde toen naan Oos-
terhout terug. —

De Heeren brachten mij naar de woning van Mr. J. H.
Smits, alwaar ik een kort bezoek bracht van Heeren
Smits van hierbo.

Men is in Oosterhout niet gematigd; men gaf in den laatste
tijd overvraagd ontzag aan den directeur van de gasfabriek,
aan den directeur van de kroonbaler fabriek, en aan den onderwijzer

Oosterhout.

de Nijf.
Mr. Smits meende, dat de burgemeester een reserved tegenstander was
van het Wilhelmina kanaal; dat brengt voorgenomte groote kosten
mede; het nu te f 5.000, en daarom is men er nog niet.

Met de groen-dijkische heeren bevoordt de gemeente ziele liet; haer
die onder Oosterhout ligt, is Dongen de uitsluitend belanghebbende;
Dongen onderhoude; Dongen heeft hardgeld enz. Als het Wilhelmi-
na kanaal gereed is, zal Dongen ziele van de groen-dijkische
heeren wel thelemaal niets meer aantrekken; want het Wilhelmina
kanaal komt vlak langs Dongen

Van een drinkwaterleiding voor West Noordbrabant komt voor
loopig niets; dat is wel te denken. —

Voor Heeren onderwijz is wel liefhebberij; dat wordt goed. —

De handel cursus voor beelhouwen en handels rekenen van de
Heeren is wel minder dan aanvankelijk het geval was. —

In 1910 werd de groote boom door gemeente aan de kerke overgedragen.

De oploeilampen fabriek is helaas opgedaet. De margarine
fabriek van Verschuere gaat niet meer zoo goed als vroeger; lijdt
veel van de concurrentie. —

Er moeten heel wat menschen in Duitschland werke gaan
doen, omdat zijn Oosterhout niet aan de kust kunnen komen

Den 7 den Augustus 1914 kwam ik weer in
Oosterhout; bevoordt had ik Nijbergen bezocht.

Burgemeester van Grotenhuis is van het vorig jaar erg
ziek geweest; naar het schijnt, heeft hij daarmede een
heeler staat gekregen. Hij maakt brand geheel den indruk
van een ouder verbleten man; hij is blijbaan niet
meer berekend voor zijne baak. — Hij is gelukkig
voornemens, om als burgemeester te beblaken; stelt
zich voor tegen Mr. J. H. Smits te gaan; ziele in verband
met de heere, welke hij aan zijn heere heeft. De heere
is hem al heere op gesege; hij kan in Oosterhout
geen andere woning vinden. Hij denkt ziele in de
kerke van Nijmegen te vestigen; heer v Grotenhuis
wil derer gadre heere.

Het gaat vrij goed in Oosterhout; er is voldoende
werk; de industrie maakt nog al goede zaken; er

Oosterhooft.

werd echter door niemand oorloofswinst gemaakt. Het Wilhelmina kanaal brengt aan de gemeente groote voordeelen aan; de werken zijn thans alle gereed en in gebruik genomen. — De Oosterhooftse haven ende Looz. — Drenthe'sche haven worden nog gebruikt door kleine schepjes met beer enz. voor de Buren, maar de groote schepen kernen allen langs het Wilhelmina kanaal. — De drinkwatervoorziening laat nog altijd veel te wenschen over; reeds voor 30 jaren werd er een plan gemaakt voor een zigen drinkwaterleiding; de gemeente raad wilde daarvoor niet aan. — Ten jensly Weyerman maakte deser dagen een plan, voor een aantal gemeenten in het Noordwesten; Oosterhooft valt daar fleist buiten.

De landbouwers maakten een pr jr lang goede zaken; de vooruitsichten voor den aanstpannen winter zijn echter bedroevend. — Landbouwcursussen hebben steeds een groot succes; de tuinbouwcursussen worden matig bezocht; het handels (Hanse) onderwijs trekt voortdurend sterk.

De gasfabriek gaat zeer goed. Van ons provisorium aan het Wilhelmina kanaal wordt thans stroom betrouwen voor licht; men is daaromde zeer ingenomen.

Er zijn nog ± 100 Belgische vluchtelingen, waaronder 40 a 50 schijnwachten.

Iesmoetheid wordt er bijna niet meer; de bepaling, dat de smokkelaars direct naar Veenhuizen gaan, heeft er den schrik ingebracht.

De langdurige drinkwaterleiding heeft niet dat groote bezwaren aanblijding gegeven; men waardeert de financiële voordeelen; de behouding liefden burgers en militairen is voortdurend goed.

De houder van deysen — een geschikte bekwame man — wijst er op, dat door den bouw van het Wilhelmina kanaal het gehele stelsel van de waterleidingen veranderd is; de leggers moeten noodzakelijk hersien, en met den oergronden toestand in over-

Oosterhooft.

eenstemming gebracht worden. — De gemeente onderhoudt tegenwoordig de waterleidingen; W. en W. gaan nog scholen, en ma te gaan, of de onderhoudsplichtigen der kunstwerken, bruggetjes, schoren en dergg. hienplichts gedaan hebben.

Den 13 Juli 1921 bezocht ik Oosterhooft en Ginneken.

Ik had daar een buitengewoon drukke audierie: van den kansel was afgelesen, dat ik kwam. — Voor een onderhand met W. en W. bleef niet veel tijd over. —

Om in den woningnood te voorzien, besloot de gemeente selve 10 woningen; 41 werden door een bouwvereniging gesticht; voor 14 werd een vijfde premie gemaakt, welke voor 2 geneigerd werd.

De verkiezingen brachten 7 nieuwe Raadsleden, waaronder 1 arbeider. Een bepaalde oppositie quand même is er in den Raad toch niet.

Er is nog veel werkloosheid; door gemeente wordt thans nog aan 90 menschen werk verschaft, meestal van wegen en waterleidingen.

Wilhelmina kanaal is voor gemeente van groot nut; het de kosten van onderhoud en beheer van haven en kaadewerken, de renten en aflossing van de voor den kanaalbouw aangegeane geldleningen, worden nog niet door haven-ten beide gelden gedeelt. Men hoopt, dat zulke wel het geval zal zijn, wanneer het gehele kanaal klaar zal zijn.

De Waterstaat heeft een fout begaan, door de verbindings arm met Preda te graven door een 5 leter hooge landrug; dienengevolge worden 800 hl. A. eertijds vruchtbare gronden geheel ontwaterd. De Staten maakten van die gronden een Waterschap, den St. Leberts polder; van het bestuur van dien polder maakte Wougaerts een project, om water uit de Wougaert het Wilhelmina kanaal 2de pond 5 leter hoog op te pompen

Oosterhout.

hetwelk dan langzamerhand een stelsel van slooten over den heelen polder moet verdeeld worden. Het heele werk zal f 230.000 kosten; de provincie zal daarin wel weer moeten subsidieeren!

Op exploitatie van electrisch bedrijf kwam Oosterhout in 1920 acht deuzend gulden te kort.

De industrie gaat in Oosterhout slecht, vooral de margarine fabriek van Verschure, en de ijzer- en metaalgieterij van Hagoenaars.

Velen moeten dan ook buiten de gemeente hun brood zoeken verdienen: te Vreda op de Kivatta, op de luciferfabriek enz.; ook alle grondwerken maken naar buiten.

Het drankmisbruik is niet erg, maar er wordt verschrikkelijk veel gesmaept.

Den 10 Juni 1925 kwam ik - na hooge en lage zwabber te hebben bezocht - weer in Oosterhout.

Daar was groote woningnood: de gemeente bouwde 10 woningen, een Boerovereeniging 41 terwijl met Rijkspremie 12 middenstandswoningen tot stand kwamen.

Thans zal een boerovereeniging weer 24 woningen bouwen; gemeente geeft een bijdrage van f 250. per woning, of f 6000.

Van de 15 Raadsleden zijn 10 burger, 3 boer, 1 arbeider en 1 S. D. A. D. er. Behalve de S. D. A. D. zijn allen Roomsch.

Het rammelt nog al bij de Raadsverkiezingen; bij de laatste Raadsverkiezing kwamen 6 nieuwe Raadsleden.

Er wordt dit jaar een nieuwe barak gebouwd voor lijders aan besmettelijke ziekten; kosten f 12.000. - De zusters uit het Gasthuis zullen verplegen.

De drinkwaterleiding gaat er nog niet erg in; de menschen kijken veelal de kat uit den boem; nog maar 120 aansluitingen.

Oosterhout

Gemeente is weinig kapitaalkrachtig, en gaat nog steeds achteruit. De werkloosheid was groot, op een moment waren er 425. - Sinds 1924 heeft gemeente de werkverschaffing stop gezet; men kon het niet meer betalen; sinds loopt het zonder werkverschaffing ook.

De Raad - de burgemeester? - is eiterst weinig; voor niets is geld te krijgen. - Al het secretarie personeel - 6 man - zit samen in een klein lokaal; en dat in een gemeente van 15000 zielen! Iedereen, die op de secretarie moet zijn, wordt in dat lokaal geholpen. - Er is zelfs geen geld te krijgen om een loket te maken, waar het publiek terecht blijft en geholpen wordt, om nooddoende rustig werken voor het personeel mogelijk te maken.

De voornaamste industriële zaken zijn:

Margarine fabriek van Verschure met 160 arbeiders	
Steenfabriek Dorst	70
Sloombuiperij Simons	200
Seikermulderij Berden	30
Smits-v. Lijls	80
B. Lips	40
Koekfabriek de Hoog	45
Vougeat	25
Ijzergieterij Hagoenaars	50
Strooluisfabriek	20
Bloemperij Vornen	25
Schaanfabriek Schenkels	30
Drukkerij	10
Betonzand Martens	60
id Skeik	15
id Zuidershout	5

Het Wilhelminakanal is voor gemeente van groot belang; aan de haven telde ik zeven, en verderop zes schepen. - De haven- en kade gelden delken bij lange nog niet de kosten.

Electriciteits bedrijf gaat goed; maakte f 3400. winst; licht 38 cent; kracht 120-15 cent.

Couterhout
Langzaamerehand wordt geseente gerialerd.

Couterhout